

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2018|069 VAN 26 SEPTEMBER 2018

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENTEN VAN DE PAROCHIEKERK OLV
ALTIJDDURENDE BIJSTAND EN DE PAROCHIEKERK SINT-ANNA TEN DRIEËN IN ANTWERPEN, NAAR
AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 30 AUGUSTUS 2018

*De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 26 september 2018
volgend advies uit:*

1. De VCOE ontving op 30 september 2018 twee adviesvragen van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed, over de voorlopige bescherming als monumenten van de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand en de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën in Antwerpen. De VCOE spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige beschermingen met name (a) de ministeriële besluiten tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistraties, (c) de afbakeningsplannen, (d) de lijst van cultuurgoederen en (e) de beschermingsvoorstellen.
2. Voorliggende dossiers maken deel uit van een beschermingspakket van in totaal drie parochiekerken in Antwerpen. Het is positief dat de tweeledige aanleiding voor dit beschermingspakket wordt geduid: de beschermingen kaderen enerzijds in de herinventarisatie van het 20ste-eeuws bouwkundig erfgoed van de Stad Antwerpen en anderzijds vloeien ze voort uit het Kerkenbeleidsplan.

Naar aanleiding van het Kerkenbeleidsplan werd een evaluatie uitgevoerd van 23 naoorlogse parochiekerken. Hierbij werden drie aspecten in rekening gebracht: de architecturale en kunsthistorische waarde, de situationele waarde en de ensemblewaarde. Het is voor de commissie niet geheel duidelijk wat de situationele waarde inhoudt: verwijst dit bijvoorbeeld naar de ruimtelijk-structurende, sociale of stedenbouwkundige waarde zoals verankerd in het Onroerenderfgoeddecreet? Aanvullend vraagt de commissie verdere duiding bij de waarderingswijze die bij deze evaluatie gehanteerd werd.

3. Eind 2017 werd de parochiekerk Pius X reeds voor bescherming voorgedragen. De commissie adviseerde de voorlopige bescherming voorwaardelijk gunstig.¹ In dit advies formuleerde de commissie een algemene bemerking over de relatie tussen de bescherming van de parochiekerk Pius X en het Kerkenbeleidsplan. Ook nu gaan de beschermingsvoorstellen niet expliciet in op de toekomstscenario's die in het Kerkenbeleidsplan worden geformuleerd.² De commissie wijst er op dat men voor Sint-Anna-ten-Drieën het huidige multifunctioneel gebruik en nevengebruik wenst verder te zetten (o.a. tentoonstellingen, concerten,...). Wat de Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand betreft, moet de toekomstvisie nog verder bekeken worden in samenhang met enkele andere buurtkerken. Het Kerkenbeleidsplan geeft wel alvast aan dat het kerkgebouw en de site met de stadspastorij en de aanpalende eigendommen van het bisdom interessante mogelijkheden bieden. Het is voor de commissie aldus onvoldoende duidelijk wat

---

¹ VCOE 2017 070 Advies bescherming Wilrijk parochiekerk Pius X

² Parochiekerkenplan Antwerpen 2016, p. 47 en p. 70:

https://www.kerknet.be/sites/default/files/20161005_PKP_definitief_digitale_versie_LOW_RES.pdf

de consequenties zijn van de geplande beschermingen op de (zoektocht naar) toekomstscenario's voor beide parochiekerken. De commissie vraagt dit te verduidelijken.

4. Artikel 1 van de ministeriele besluiten legt de voorlopige beschermingen als monumenten vast van de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand en de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën met omringend plantsoen. Artikel 1 verwijst tevens naar de afbakeningsplannen en de fotoregistraties die als bijlagen bij de beschermingsbesluiten werden gevoegd.

Wat de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën betreft, stelt het inhoudelijk dossier: *“De ruimten in het souterrain hebben geen erfgoedwaarde, werden reeds aangepast of zijn bestemd voor een technische invulling”*. De commissie erkent dat de ondergrondse lokalen op zich weinig architecturale of artistieke waarde hebben. Anderzijds maken deze deel uit van het concept van de gehele kerk, waarin naast de liturgische ruimte ook ‘gemeenschapsruimte’ werd voorzien. Het architecturaal ontwerp illustreert aldus een typisch denken over kerkenbouw die tot het postconcliaire gedachtegoed behoort. De commissie acht het daarom niet wenselijk deze delen uit de bescherming te sluiten.

Voor parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand verwijst artikel 1 tevens naar de lijst met cultuuroederen, waarin het monumentaal kruis door kunstenaar Jean-Paul Laenen werd opgenomen. De commissie erkent dat deze creatie de artistieke en architecturale waarde van de parochiekerk versterkt en kan aldus de bescherming als cultuuroed ondersteunen.

5. Artikel 2 van de ministeriele besluiten verwijst naar de historische, architecturale en artistieke erfgoedwaarde die de beschermingen verantwoorden. Het is positief dat de erfgoedwaarden voor beide monumenten uitgebreid worden gemotiveerd.

Het artikel beschrijft tevens uitvoerig de aanwezige erfgoedkenmerken en erfgoedelementen. De commissie vindt het positief dat in de beschrijving van parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand een aparte paragraaf wordt gewijd aan het waardevolle meubilair. Dit vaste meubilair werd tevens door Alfons Hoppenbrouwers ontworpen en maakt aldus deel uit van het architecturale totaalconcept. Voor Sint-Anna ten Drieën wordt daarentegen zeer beknopt verwezen naar het nog aanwezige meubilair: enkel het tabernakel naar ontwerp van Jacques Loire wordt vermeld. De commissie merkt op dat dit tabernakel pas in 2012 werd geplaatst. Het is voor de commissie niet geheel duidelijk wat de erfgoedwaarden van dit interieurelement zijn. De commissie vraagt dit verder te duiden.

Daarnaast merkt de commissie op dat in beide parochiekerken een orgel aanwezig is. Het beschermingsstatuut van deze instrumenten is voor de commissie onvoldoende duidelijk. Voor Sint-Anna ten Drieën verwijst het beschermingsbesluit helemaal niet naar het aanwezige orgel. Het wordt nochtans wel kort beschreven in het inhoudelijk dossier. Voor Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand wordt het orgel wel in het beschermingsbesluit vermeld, evenwel zonder beschrijving van het instrument zelf. Ook de beschrijving in het inhoudelijk dossier is zeer summier. De commissie vraagt voor beide orgels te verduidelijken of deze instrumenten al dan niet deel uitmaken van de bescherming. Indien het orgel mee wordt beschermd, vraagt de commissie een uitgebreider hoofdstuk over het orgel aan het inhoudelijk dossier toe te voegen en in het ministerieel besluit de nodige beheersdoelstellingen en toelatingsplichten op te nemen.

6. Artikel 3 van de ministeriële besluiten omschrijft de beheersvisie voor de te beschermen monumenten. De commissie vindt het positief dat daarbij aandacht is voor een geïntegreerde en duurzame aanpak en de draagkracht van de monumenten.

Wat de beheersdoelstellingen voor het interieur betreft, vraagt de commissie deze verder te duiden in relatie tot de toekomstscenario's uit het Kerkenbeleidsplan. Zo wijst de commissie er op dat, gelet op de waarde van de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand als totaalconcept, de herbestemmingsmogelijkheden eerder beperkt lijken te zijn.

7. De commissie gaat akkoord met artikel 4 van de ministeriële besluiten dat de voorschriften formuleert voor de instandhouding en het onderhoud van de te beschermen monumenten.
8. Artikel 5 van de ministeriële besluiten somt de toelatingsplichtige handelingen op. De commissie kan deze grotendeels ondersteunen, maar vraagt verdere duiding bij de toelatingsplichten voor het interieur in relatie tot de toekomstscenario's uit het Kerkenbeleidsplan. Dit geldt in het bijzonder wat het toevoegen van nieuwe structuren en het wijzigen van het uitzicht of de indeling van het interieur betreft.

Voor Sint-Anna ten Drieën vraagt de commissie verder om toelatingsplicht 6° i) te schrappen, aangezien geen cultuurgoederen in het beschermingsvoorstel werden opgenomen.

9. Wat de inhoudelijke dossiers betreft, formuleert de commissie tot slot volgende bemerkingen:
  - Het inhoudelijk dossier voor de bescherming van de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand is goed uitgewerkt, onder andere wat betreft het belang van architect Hoppenbrouwers, de plaats van deze kerk in diens gehele oeuvre en de plaats van deze kerk in de ontwikkelingen van de katholieke kerk na het Vaticaans Concilie. Het concept en de inrichting van het gebouw zijn een vertaling van de besluiten van dit concilie.
  - Ook het beschermingsdossier voor de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën is helder geschreven en goed gedocumenteerd, zowel wat betreft de architect Jos Ritzen en zijn oeuvre, als de ontwerper van de glas-in-beton ramen Jacques Loire.
10. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een voorwaardelijk gunstig advies voor de voorlopige beschermingen als monumenten van de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand en de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën. De commissie vraagt voor beide parochiekerken:
  - Verder duiding bij de evaluatie van 23 parochiekerken;
  - Te verduidelijken wat de consequenties zijn van de geplande beschermingen op de (zoektocht naar) toekomstscenario's voor beide parochiekerken;
  - Het beschermingsstatuut van de orgels verder te verduidelijken;
  - Verdere duiding bij de beheersvisie en toelatingsplichten voor de interieurs in relatie tot de toekomstscenario's uit het Kerkenbeleidsplan.

Voor Sint-Anna ten Drieën vraagt de commissie aanvullend:

- Het souterrain en de daar aanwezige lokalen niet uit de bescherming te sluiten;
- De erfgoedwaarden van het tabernakel verder te duiden;
- Toelatingsplicht 6° i) te schrappen.

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt, Voorzitter